

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ

У статті проаналізовано сутність поняття «професійно значущі якості соціального педагога»; обґрунтовано педагогічні умови формування професійно значущих якостей майбутніх соціальних педагогів в умовах педагогічного університету (дотримання цілеспрямованого підходу формування професійно значущих якостей майбутніх соціальних педагогів; урахування об'єктивних і суб'єктивних чинників формувального впливу; використання тренінгових технологій, спрямованих на вироблення навичок рефлексивного аналізу сформованих професійних професійно значущих якостей тощо).

Ключові слова: соціальний педагог; професійно значущі якості; професійно значущі якості соціального педагога; професійні знання; професійні вміння.

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Система соціально-педагогічної діяльності – це сукупність зв'язків та відносин у соціальній сфері, яка тісно пов'язана з різними соціальними інститутами виховання та сферами суспільного життя. Новий тип цивілізації XXI століття вимагає продуктивної соціально-педагогічної діяльності, а отже, і нового типу соціального педагога, здатного її забезпечити. Тому в умовах сьогодення актуальною є проблема забезпечення державних та громадських організацій професійно компетентними кадрами, діяльність яких має відповідати морально-етичним нормам, загальнолюдським цінностям, що зумовлює необхідність формування в майбутніх соціальних педагогів професійно значущих якостей. Саме особистість соціального педагога, його професійно значущі якості впливають на ефективність соціально-педагогічної роботи.

На необхідність формування в майбутніх соціальних педагогів професійних якостей вказується у галузевому стандарті вищої освіти зі спеціальності «Соціальна педагогіка», професіограмах, нормативних актах, що регламентують діяльність соціальних педагогів. У Законі України «Про вищу освіту» зазначається, що у студентів «у процесі навчання мають бути сформовані система знань, умінь і навичок, професійних якостей». Існуюча практика підготовки соціальних педагогів орієнтована на оволодіння системою знань, умінь і навичок. Недостатня увага приділяється питанням формування професійних якостей майбутнього спеціаліста. Отже, професійна підготовка соціальних педагогів потребує переосмислення мети, змісту, форм організації навчально-виховного процесу з метою орієнтації її на формування професійно значущих якостей.

Відповідно **метою статті** є дослідження особистісної складової професіоналізму соціального педагога, а

саме професійно значущих якостей, їхньої сутності та шляхів формування у процесі професійної підготовки в умовах вищого навчального закладу.

Завданням цієї статті є аналіз основних протиріч між необхідністю формування професійно значущих якостей та наявними засобами реалізації цього завдання у ВНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні та практичні основи підготовки майбутніх соціальних педагогів відображені у наукових доробках вітчизняних і зарубіжних учених (О. Безпалько, І. Богданова, Л. Боднар, З. Бондаренко, Р. Вайнола, Ю. Галагузова, О. Гура, І. Зверева, А. Капська, О. Лісовець, Т. Логвиненко, Ю. Мацкевич, Л. Міщик, С. Пашенко, С. Харченко, В. Циватая, Р. Чубук та ін.).

Особливості соціально-професійного становлення особистості розкривають В. Радул [7], В. Михайлов [7], П. Краснощок [7], А. Кушнір [7]. Ідею становлення людини як суб'єкта власної діяльності висвітлює В. Стрельников [8], приділяючи особливу увагу самостійності, ініціативності, вибірковості внутрішніх переживань і зовнішніх дій особистості. Професійно значущі якості майбутнього фахівця досліджують О. Гомонюк [1], А. Капська [6], Т. Торбіна [9] та ін.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується зазначена стаття. У працях цих учених зосереджено увагу на структурних компонентах моделі особистості майбутнього соціального педагога, на вимогах до його знань, умінь та навичок професійної діяльності; особливостях формування готовності до роботи з певною категорією населення.

Однак системних досліджень професійно значущих якостей та шляхів їх формування в умовах вищого навчального закладу не здійснено, оскільки вивчалися лише окремі аспекти цієї проблеми.

Виклад основного матеріалу. Професійна діяльність соціального педагога вимагає від нього не лише ґрунтовних теоретичних знань та умінь, але й наявності професійно значущих якостей.

О. Анісімов, А. Бодальов, А. Деркач, Р. Крічевський, С. Пальчевський та ін. пов'язують продуктивність професійної діяльності в нових умовах життя суспільства з розвитком механізмів самоорганізації і саморозвитку та формуванням професійно значущих якостей фахівців соціальної сфери.

До системи базових теоретичних знань соціального педагога належать знання: основ соціальної політики держави та соціально-правового захисту дітей та молоді; основ соціології, психології та педагогіки; основних закономірностей розвитку особистості; специфіки потреб та інтересів різних вікових груп дітей та молоді; специфіки роботи в різних мікросоціумах; особливостей роботи із сім'єю, різними групами дітей та молоді; функцій державних і недержавних організацій у системі соціально-педагогічної діяльності; способів психолого-педагогічної діагностики; сучасного стану і тенденцій розвитку дитячих та молодіжних об'єднань [4, с. 74].

У соціально-педагогічній роботі доводиться стикатися з різними людьми: сором'язливими і такими, що бурхливо чи навіть агресивно виражають свої почуття, замкнутими, недовірливими, охочими до розмов, тими, хто шукає справедливості, підтримки, і хто їх вимагає. Тому важливим є вміння знайти підхід до кожного з них, налагодити контакт, стимулюючи людину до діалогу тощо. Соціальний педагог повинен уміти користуватись інструментарієм індивідуальної і групової комунікації в різних соціально-педагогічних ситуаціях; передбачати результат системи педагогічних впливів на індивіда та колектив, заздалегідь виявляти можливі труднощі особистості; організовувати виховну роботу в загальноосвітніх закладах, добирати організаційні способи і форми виховного процесу; здійснювати викладацьку діяльність; аналізувати умови педагогічної діяльності та проектувати і планувати її успішне здійснення; здійснювати вибір і реалізацію продуктивних моделей, технологій соціально-педагогічної діяльності; проводити діагностику індивідуально-психологічних особливостей особистості в різних навчально-виховних структурах: загальноосвітніх школах, ліцеях, гімназіях, школах-інтернатах, ВНЗ; аналізувати й оцінювати стан реально існуючих соціально-педагогічних явищ та причини, умови, наслідки і характер їхнього виникнення, прогнозувати подальший їхній розвиток; швидко приймати рішення і знаходити найнадійніші гуманні засоби педагогічного впливу; використовувати найбільш ефективні засоби розв'язання педагогічних задач. Головною особливістю соціально-педагогічної роботи є вміння спеціаліста визначати проблеми і потреби на різних рівнях: індивідуальному, міжособистісному та суспільному [5; 6].

Ефективність соціально-педагогічної роботи залежить не лише від наявності теоретичних знань, умінь реалізовувати їх у безпосередній практичній діяльності, але й від професійно значущих якостей соціального педагога, які є стрижнем, основою формування і розвитку професійної компетентності та індивідуального іміджу.

На сучасному етапі наявні професіограми, де визначені якості особистості, які відіграють визначальну роль у професійній діяльності соціального педагога. Спираючись на професіограму соціального педагога, можна виділити такі його професійні якості: комунікативні та організаторські здібності, гуманне ставлення до людей, психічна та емоційна врівноваженість, здатність до співпереживання, активність, вимогливість, доброта, чуйність, тактовність, толерантність, емпатія, інтерес до проблем людей, наполегливість, дисциплінованість тощо [3].

Погоджуємося із точкою зору О. Гомонюк, котра стверджує, що «професійно важливі якості співвідносяться з певною діяльністю і характеризуються як здатності до конкретної діяльності. Причому вони в цій же діяльності і розвиваються» [1]. Серед професійно важливих якостей дослідниці виокремлює чесність, совість, почуття моральної відповідальності, справедливість, гідність, честь, уважність, толерантність, скромність, витримка та самовладання, оптимізм тощо.

Професійно зумовлені особистісні якості соціальних працівників, на переконання А. Капської, можна розділити на такі групи: інтелектуальні, моральні, комунікативні, вольові, організаторські [6, с. 37].

Новому типу соціального педагога, як правильно зазначають В. Максимова і Н. Полетаєва, мають бути притаманними такі характеристики: це фахівець з розвитку людини, методологічна культура, нова професійна свідомість, науково-педагогічна компетентність, нові професійні та особистісні якості (духовна зрілість, особистісна зрілість, професійна зрілість, акмеологічна позиція) [2, с. 77].

На основі аналізу професійно важливих якостей у наукових джерелах і врахування особливостей професійної діяльності соціальних педагогів було виокремлено такі групи професійно значущих якостей:

- інтелектуальні (здатність до самоаналізу, прагнення до самовдосконалення, саморозвитку і самоорганізації, креативність, схильність до сприйняття нових ідей і досягнень, критичність і самостійність мислення тощо);
- комунікативні (конфіденційність, вміння встановлювати контакти, комунікабельність, готовність вислухати думку інших тощо);
- морально-вольові (сумлінність, наполегливість, рішучість, дисциплінованість, толерантність, відповідальність, цілеспрямованість, гідність, принциповість, емоційна стійкість, упевненість у собі, тощо);
- організаційно-діяльнісні (цілісність, організованість, послідовність, ініціативність, успішність, самостійність прийняті рішень, оптимальність тощо).

Зміст професійної діяльності соціальних педагогів є багатовимірним і багатоглядним (різноманітність характеристик, сфер, об'єктів професійної діяльності; множинність проблем клієнтів; різноманіття соціальних ролей), висуває додаткові вимоги до формування у них бачення альтернатив вирішення проблем, здатності здійснювати оптимальний вибір і опанувати системою узагальнених професійних прийомів і способів діяльності, а відтак і професійно значущих якостей.

У сучасних умовах здійснюються активні пошуки шляхів удосконалення педагогічних технологій підго-

товки соціальних педагогів, зорієнтованих на формування професійної компетентності, розвиток професійних якостей, забезпечення ефективних умов для самоосвіти та самовиховання студента. Кожен навчальний заклад має певні особливості організації навчально-виховного процесу, відповідно до типу, профілю та спеціалізації, форм і системи навчання.

Зробивши стислий аналіз досліджень із порушеної тематики, припускаємо, що ефективність цього процесу може бути успішною за таких умов:

- дотримання цілеспрямованого підходу формування професійно значущих якостей майбутніх соціальних педагогів;
- створення акмеологічного середовища у вищому навчальному закладі, коли престижним є хороше навчання, прагнення до творчості і оригінальних рішень;
- урахування об'єктивних і суб'єктивних чинників формувального впливу;
- забезпечення єдності свідомості і діяльності майбутніх соціальних педагогів на кожному етапі навчального процесу;
- гуманістичний стиль спілкування і довіри до студента;
- системно-орієнтована мотивація на формування професійно значущих якостей майбутніх соціальних педагогів і досягнення успіху;
- застосування інтегральних, комплексних технологій досягнення успіху і високих результатів у навчанні, розвитку творчості, спілкування і формуванні професійно значущих якостей майбутніх фахівців;
- використання тренінгових технологій, спрямованих на вироблення навичок рефлексивного аналізу сформованих професійних професійно значущих якостей;
- використання тактики успішності у саморозвитку кожного студента.

Загальний алгоритм використання технологій формування професійно значущих якостей майбутніх соціальних педагогів полягає у взаємозв'язку стадій саморозвитку студента (самоактуалізація потреби у розвитку, самоаналіз професійно-значущих якостей, самооцінка результатів, самореалізація і саморозвиток, розвиток самосвідомості) та етапів роботи викладачів у навчально-виховному процесі (установка на престижність якісної підготовки, діагностика досягнень і мотивації, відпрацювання умінь адекватної самооцінки, відпрацювання навичок рефлексивного аналізу сформованих професійних професійно значущих якостей, діагностика, стимулювання, розвиток).

Цілеспрямований підхід у формуванні професійно значущих якостей майбутніх соціальних педагогів передбачає забезпечення спеціально організованого акмеологічного середовища, обґрунтоване використання арсеналу педагогічного впливу з урахуванням особистісних потреб та інтересів студентів, комплексне використання аудиторної та позааудиторної роботи.

Слід урахувати й те, що на формування професійно значущих якостей студентів у педагогічному університеті спонтанно діє чимало об'єктивних і суб'єктивних чинників: базова підготовка (до ВНЗ), наявні ціннісні орієнтації, усвідомленість вибору професії, вплив батьків, товаришів, засобів масової

інформації, обставин життя, емоційна атмосфера навчально-виховної діяльності у вищому навчальному закладі, зміст та методика аудиторних і позааудиторних форм роботи, приклад викладачів та інші. Вони можуть впливати по-різному: позитивно чи негативно.

Важливо, щоб питоме значення негативних впливів зменшувалася, а процес формування професійно значущих якостей суб'єктами організованої педагогічної діяльності був керованим. Важливим при цьому є розуміння викладачами своєї причетності до реалізації завдань формування професійно важливих якостей та цілеспрямованої діяльності. Кожен викладач повинен здійснювати цілеспрямований виховний вплив; спонукати студентів до самоосвіти, саморозвитку та самовдосконалення; забезпечувати реалізацію потенційних можливостей майбутніх соціальних педагогів; розвивати професійні якості; сприяти розширенню кола інформаційного простору студентів; формувати в майбутніх фахівців потребу у спілкуванні, творчості, діяльності; підтримувати студентські ініціативи; доцільно використовувати різні форми та методи роботи зі студентами.

Залучення студентів до різних форм позааудиторної роботи є досить ефективним засобом апробації теоретичних знань, здобутих в умовах аудиторної роботи, удосконалення професійних якостей, саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації особистості, оптимізації навчально-виховного процесу, запобігання професійній деформації в майбутньому.

Важлива роль у процесі формування професійно важливих якостей майбутніх соціальних педагогів належить тренінгам. Сьогодні наявна велика кількість модифікацій конкретних форм тренінгів, відповідно до якої тренінг – це: а) своєрідна форма дресури, коли за допомогою жорстких маніпулятивних прийомів формуються зміни в поведінці, «стираються» шкідливі, на думку керівника тренінгу, звички; б) тренування, в результаті якого відбувається формування та відпрацювання вмінь і навичок ефективної поведінки; в) форма інтерактивного навчання, метою якого є передача знань, а також розвиток певних умінь і навичок; г) метод створення умов для саморозкриття учасників і самостійного пошуку способів розв'язання власних психологічних проблем [5, с. 163].

Прикладом може бути тренінг професійно-особистісного самовизначення і самовдосконалення майбутнього соціального педагога (Заняття 1. Самопрезентація. Заняття 2. Сенс життя і призначення соціального педагога. Заняття 3. Способи самопізнання і саморозвитку. Заняття 4. Програма професійно-особистісного самовизначення і самовдосконалення майбутнього соціального педагога і шляхи її реалізації).

Вважаємо, що при формулюванні тематики тренінгів необхідним є врахування:

- соціально-політичних факторів в Україні;
- задоволення актуальних соціальних потреб різних категорій населення України;
- важливості забезпечення високої конкурентної спроможності соціальних педагогів на європейському рівні;
- нових педагогічних умов у школах, закладах інтернатного типу, реабілітаційних центрах тощо;

- апробації нових форм та методів соціально-педагогічної роботи;
- створення альтернативних соціально-педагогічних програм;
- емансипативних факторів, які мотивують студентів до самонавчання та самореалізації;
- створення нових концепцій соціально-педагогічної діяльності через власний практичний досвід.

Формування професійно важливих якостей майбутніх соціальних педагогів – це внутрішня організація всього життя студента, це стиль і зміст життя, які він обирає, це його діяльність, спрямована на удосконалення самого себе, тому її не можна зводити до самотренувань і спеціальних вправ.

Дотримуємося позиції, що формування професійно важливих якостей майбутніх соціальних педагогів повинно бути складовим, запрограмованим цільовим компонентом у загальній меті їхньої професійної

підготовки. Це зумовлене тим значенням, яке мають професійні якості взагалі та професійні зокрема у кожному з видів діяльності людини, у тому числі соціально-педагогічній та професійно-педагогічній, у якій відбувається підготовка фахівців соціально-педагогічної сфери.

Висновки дослідження і перспективи подальшого розгляду. У процесі професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів важливо створити такі педагогічні ситуації, обставини, які б спонукали студента чітко визначити свою позицію, мотиви поведінки, проектувати майбутню професійну діяльність тощо. Педагогічні умови повинні сприяти не лише набуттю професійних знань, умінь та навичок, а й формуванню професійно важливих якостей.

Перспективи подальшого розгляду вбачаємо в розробці тренінгових технологій формування професійно значущих якостей майбутніх соціальних педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гомонюк О. М. Професійно значущі якості майбутнього соціального педагога – важлива складова його професійно-педагогічної культури / О. М. Гомонюк // Педагогічні науки. – 2012. – № 63. – С. 29–33.
2. Максимова В. Н. Акмеология последипломного образования педагога монография / В. Н. Максимова, Н. М. Полетаева. – СПб. : ГНУ «ИОВ РАО», 2004. – С. 77.
3. Романова Е. С. 99 популярных профессий. Психологический анализ и профессиограммы / Е. С. Романова. – [2-е изд.]. – СПб. : Питер, 2007. – 464 с.
4. Соціальна педагогіка : [навч. посіб.] / [О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко] ; за ред. О. В. Безпалько. – К. : Академвидав, 2013. – 312 с. – (Серія «Альма-матер»).
5. Соціальна педагогіка: теорія і технології : [підручник] / за ред. І. Д. Звереві. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 316 с.
6. Соціальна робота: технологічний аспект : [навч. посіб.] / [За ред. проф. А. Й. Капської]. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 352 с.
7. Соціально-професійне становлення особистості : [монографія] / В. В. Радул, О. В. Михайлов, І. П. Краснощок, В. А. Кушнір : [за ред. В. В. Радула]. – Кіровоград : Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс ЛТД», 2003. – 263 с.
8. Стрельніков В. Ю. Дослідження розвитку суб'єктності студента в процесі професійної підготовки / В. Ю. Стрельніков // Педагогічний процес : теорія і практика. – 2004. – № 1. – С. 112–122.
9. Торбіна Т. Професійно значущі якості особистості сучасного фахівця / Тетяна Торбіна // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2012. – № 5 (Ч. 1). – С. 76–81.

*С. П. Архипова,
ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, г. Черкаси, Україна
Л. И. Смеречак,
ДГПУ ім. Івана Франка, г. Дрогобыч, Україна*

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕСИОНАЛЬНО ЗАЧИМІХ КАЧЕСТВ БУДУЩИХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГОВ

В статье проанализированы сущность понятия «профессионально значимые качества социального педагога»; обоснованы педагогические условия формирования профессионально значимых качеств будущих социальных педагогов в условиях педагогического университета (соблюдение целенаправленного подхода формирования профессионально значимых качеств будущих социальных педагогов; учета объективных и субъективных факторов формовочного влияния; использование тренинговых технологий, направленных на выработку навыков рефлексивного анализа сложившихся профессиональных профессионально значимых качеств и др.).

Ключевые слова: *социальный педагог; профессионально значимые качества; профессионально значимые качества социального педагога; профессиональные знания; профессиональные умения.*

S. P. Arkhipova,
B. Khmelnitsky CNU, Cherkasy, Ukraine
L. I. Smerechak,
I. Franko DSPU, Drohobych, Ukraine

**FORMATION OF PROFESSIONALLY SIGNIFICANT QUALITIES
OF FUTURE SOCIAL PEDAGOGUES**

The article analyses the essence of the concept «professionally significant qualities of a social pedagogue», justifies pedagogical conditions of formation of professionally significant qualities of future social pedagogues in higher educational establishment (following a focused approach of formation of professionally significant qualities of future social pedagogues; taking into consideration subjective and objective factors of formation of influence; using training technologies aimed at formation of skills of reflective analysis of formation of professionally significant qualities).

Keywords: *social pedagogue; professionally significant qualities; professionally significant qualities of social pedagogue; professional knowledge; professional skills.*

Рецензенти: *Шпак В. П., д. пед. н., професор;*
Майборода Г. Я., к. пед. н., професор.

© Архипова С. П., Смеречак Л. І., 2014

Дата надходження статті до редколегії 28.11.2014